

BIBLIOTEKA MATIJE CRPCE
1114
1958 33

godina
četvrti
1958
cena 20

polja

vladimir milarić

26790

pesma i svet

Društveno dejstvo poezije apstraktno se oživljava u izjavama i tezama koje počivaju na mogućnostima. Tobažnja velika uloga poezije u društvenom preobražaju čoveka deklarise se uvek na bazi svedočenja o iznimnim situacijama. Svedočenja o životu, neposredno poetskoj agilki postoje, ali se ona poglavito odnosi na patriotsku poeziju, na njena dejstva u katalitičnim momentima društveno-političkog života jedne nacije, na njenu specifičnu, jednostranu odliku: da se u momentima sužavanja života na jedan njegov oblik, na potčinjavanje svega održanju i očuvanju, saobrazilo tom životu i uskladilo svoj glas sa binim glasovima vremena. Njeno protejstvo, njen veliki bunt i njena fiksiranja puteva koji se grade uvek na perspektivama ljudskog i misaonog i emocionalnog prodora u nepoznato i neostojivo, u tim je momentima bilo potčinjeno životu neposrednoj potrebi političke akcije, pa se njena služba, premda neoporecivo visoko bumana, ipak vedrofta iz svojih osnovnih tokova.

I u poeziji NOB-e, sa izuzetkom »Jame«, ali ne izuzetkom u celini, društveno dejstvo ogleda se prvenstveno u smislu angažovanja čoveka u borbi za očuvanje slobode na-

roda. Poezija ni u toku rata ni posle njega nije mogla da istom neposrednošću i istim dejstvima na čitaoca izrazi one unutrašnje promene u čoveku koje su se na političkom planu odigrale. Suština delovanja poezije u toku rata nalazila se izvan poezije: u medijumu, u situaciji koja je potčinila sebi i afirmisala sve vrednote koje imaju moć angažovanja. Društveni značaj poezije odredio je, prema tome, trenutak izuzetan i mobilizatorski. Noto razgranavanje oblika života u situaciji koja nije sta usredsredena tolikim intenzitetom na jedinstvenu akciju trenutka, uslovlilo je da društveno dejstvo poezije izgubi predajni intenzitet.

Između pesme i čoveka sada se ponovo razgrađuju mostovi. Nestanak izuzetne atmosfere uslovlilo je nestanak izuzetnih dejstava. Raščlanjivanje čoveka iz novih autonomnih gledišta ne može da ima neposredan odjek kao što ga ima poetski politički govor u pogodnom trenutku odusevljenja i tragike, u trenutku kad postoje opšti dominantni zanosi. Napokon, poetske sadržine sada se odvajaju od odraza trenutka, pesma se vraća na svoje protejske puteve i ostvaruje izvorne vizije života, čija se dejstva na društveni

život, budući da ne izražavaju trenutno važni i politički neposredno korisno, znatno umanjuju. Poetski tokovi vraćaju se u svoje korito, teku svojim smerom, brane se uklanjaju.

Budući da je ponikla iz života i namenjena životu, ona protiče u korak ili ispred života, ne može da bude odvojena od života. Njena društvena dejstva ne izražavaju se neposredno, ne potpomaze više politiku; izražava sad realitete vizije čovečanstva, peva bumanošću koja to ne bi bila kad bi se uvek izjednačavala sa političkim akcijama. Egzistira samostalno, ne pomažu njen prodor u svet okolni momenti. Odajaja se od trenutnih političkih potreba, a teče ukorak sa vizijama bumanih političkih programa.

Humane jezgre pesme traže puteve do čoveka. Njene latentne mogućnosti ne mogu da probiju zid mira običnog građanina i da se ostvare u svom osnovnom cilju: da teku među ljudima. Upotrebiti ovde reč mase, bilo bi isto tako smešno kao što je smešna tvrdnja da je poezija larpuljastička ako net prodire u sve slojeve društva. Kad iznimne okolnosti prave vrednost jedne poezije i određuju njene intenzitete u delovanju na ljude, onda su to slučajevi iznimni, nesvodljivi u opštevažicu tezu o dejstvu poezije; njih je nemoguće primeniti na druge okolnosti. Tvrđenje o apartnosti poezije izrečene iz takvog aspekta ne mogu se prihvatiti. Intenzivan poetski govor uopšte je nezamislivo u masovnim oblicima u situacijama koje ne obeležava krajnja izuzetnost.

2

Kamerna muzika, nastov prve Dvojsote i prve Mihalićeve zbirke pesama, veoma je pogodan izraz da se njime obeleži karakter društvenog delovanja poezije. Apartnost poezije čak mimalo ne opovrgava formulaciju Marka Ristića o smislu umetnosti: »Umetnost čoveku pomaže da se u životu snade i nađev; upravo jedino takva ona može da se ispuni, kazivanjem neotkrivenog i tek naslućenog, razbijanjem jednom zauvek gotove slike o čoveku. Njena bumana poruka ne može da bude proglas, nego jedan imaginarni most između čoveka i čoveka. Jedan autonoman izražaj ljudski koji se nedvojbena suprotstavlja spajanju sa praktičnim, sa trenutnim. Kao što je iluzorna Tolstojeva teza o misiji umetnosti kao preobražavateljici života, društvenih odnosa u njemu, iluzorna je i tvrdnja o velikom značaju funkcionalnosti poezije u pokretackim i preobražavalačkim političkim akcijama. Političnost u umetnosti ogleda se u prisustvu politike u sadržajnim potencijalima koji prethode kreaciji, zatim u kulturnoj politici koja izvorne umetničke izražaje saobrazava svojim postulatima. Političnost u smislu ideološkog delovanja dela na čitaoca, u smislu izgrađivanja njegove ličnosti evidentna je, ali za izvanredno mali broj ljudi, za one koji su u stanju da daleke puteve posrednosti koji stoje između te dve akcije usklade.

Posrednost ima nedogledni obujama, komplikovanih puteva; da u-

metnost postane vradost čovekova koja mu je darovana ili elementat u njegovom snalaženju i nalaženju u životu, potreban je uvek ogromni napor čovekov. Ne napor u oreačavanju rebusa umetnosti, nego napor da se spozna totalni vid životnih manifestacija i specifičan odnos u umetnosti prema njima. Da se misaono poezija fiksira u one životne konstelacije koje će joj obezbediti upravo taj fenomen specifičnog izražaja života.

»Postoji pesnička istina. Istina, ta istina ne dokazuje ništa, ništa ne objašnjava. Ona nije istina života. Ona ne služi ničemu. I dobro je što je tako. Ali je ona sastavni deo života. Posled u beskeraj, pogled u ponor. Smeb u beskeraju. Smeb u ponoru. Pomiranje u suštinu. Pli-ma i oseka njena. Ogledalo sveta. Iskrivljeno, ali ogledalo. Možeš ga objasniti, ali ga ne možeš razbiti. Možeš ga razbiti, ali ga ne možeš objasniti. Ne možeš je, ne, uništiti. Ona postoji na svoj način. Pesnički. (Dušan Matić, Iz zabeležaka, 1944)

Oduvek je postojalo nerazumevanje za poetske avanture, za iskrivljena ogledala života, čime je uvek bio obeležen svaki poetski polstupak. Pesnička rač u život. Potencija njegove agnesa nije mala, ona čeka nove oblike komunikativnosti, saobrazne našem vremenu, njegovom paklenom tempu. Komunikativnost,

Bezbroj ljudi ne čita poeziju jer im ona nije u dostihu, jer im je prijeno čulo nepokrenuto i neformirano; umetničko vaspitanje tek je fazi nesigurnosti prvih koraka.

Umetnost nije darovana čoveku bez posrednika. Oblici praktičnog života date umetničke prijemljivosti čoveka obezvređuju. Varka o umetnosti koja se neposredno daje čoveku ne može više da egzistira; čovek u takvim, pre svega slučajnim kontaktima od umetnosti izjama ili njen predmet koji rekonstruiše u pravcu svojih neposrednih potreba, praktičnih i nedopustivo jednostranih, a ne u pravcu umetnikove intencija, ili se odusevljava zanatskim veštinama. Primanje umetničke jezgre pretpostavlja razvijene senzibilitete i zrelost intelekta čovekovog.

3

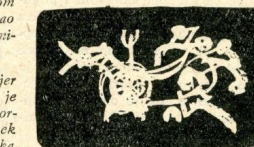
Raskorak postoji i na drugom planu: u istom ritmu ne idu interesne sfere pesničke i interesne sfere čovekove, razdaljina im se povećava. Gradi se čitav vek već nova arhitektonika pesničkog jezika i uspostavlja novi dometi smisla. Medij iz koga je protekao pesnički doživljaj dobija obrise fantastičnog, nao-

ko nerealnog. Veze između izvora doživljaja i pesničke vizije bivaju sve više zasnovane na punoći transformacije. Analitički trenutci čovekovi gube se u brzom tempu života, pa se kao posledica toga pokazuje (priroda da se spozna totalni vid životnih manifestacija i specifičan odnos u umetnosti prema njima. Da se misaono poezija fiksira u one životne konstelacije koje će joj obezbediti upravo taj fenomen specifičnog izražaja života.

Izostaju posrednici koji distancu mogu da smanje, deluju činioci koji razdaljini povećavaju; sve veća zatvorenost čoveka u okvire svoje profesionalnosti, jedini kontakti sa svetom ispunjava mu isključivo politika, ne njena suština, nego njene dnevnici praktični obubvat, njene senzacionalnosti.

Jedim mogućni posrednici između pesme i sveta, oblici umetničkog vaspitanja, mogu da tanak sloj čitalaca poezije (ili ljubitelja umetnosti nepšte) povećaju, ili bar da postojećim daju punije intenzitete doživljaja kako bi jeka poezije prodrla u onaj pokretacki agens života koji je divno izrekao Dušan Matić u stihu »Samo peva tajni plamen.

Kamerna u životu, namenjena svima u tezama, poezija deluje i ispunjava se u životu kroz svoje bumane odjeke koje preko svojih čitalaca rač u život. Potencija njegove agnesa nije mala, ona čeka nove oblike komunikativnosti, saobrazne našem vremenu, njegovom paklenom tempu. Komunikativnost,

medutim, ne može da reši sam pesnički izražaj, nego životne okolnosti koje put ka pesmi čoveku otvaraju; otvorene vidike u pesmu pretpostavlja otvoreni vidici u slove glasove života, slub za govor pesme nije čoveku poklonjen, pokloni se daju onima koji su naporem stekli razloge da ih prime.

4

Raskorak između prijemnih mogućnosti čitalacke publike i velikih zahteva koje postavljaju poetski tekstovi je u suštini stalni pratilac umetnosti, ali se danas prikazuje u neobično naglašenom vidu. Cinjenica o sve apartnijoj čitalackoj publici, izvota postavlja pitanje društvenog značenja poezije. Glasovi o tome da poezija jedino i može da bude kamerni glas, kao i porče da široko zasnovanom zblizavanju pesme i sveta su jednostavno, pa ipak u priloz prve tvrdnje govore mno-

/nastavak na 4 strani/

prestoni ikona brista

XVIII v.

Litovni pričezi
XVIII vek iz
galerije
matije srpske

10-74150663 rade predić
**slikarstvo (srednjovekovnih)
 kanona i (nacionalnog) otpora**

Stvarnost je bila srušena ali se legenda nastavljala

H. Dž. Vels

Dok na Zapadu jedna umetnička dekadansa, čiji je steg počeo već velikom da kroji Tintoreto, a koji je neku deceniju docnije Karavado tako odlučno poneo a njegovi sledbenici podigli do neslućenih visina, življavala u svoju poslednju krajinu, poprimajući, u delima pojedinih francuskih umetnika XVIII veka, odlike apsurdne grotesknosti, na malenom Balkanu, tačnije u onim našim krajevima koji su se nalazili preko Save i Dunava, jedna druga dekadansa, odnosno anarhizam, doživljavala je, takođe, svoje poslednje dane. Jedna umetnost koja je puna dva veka bila neprikosnoveni i apsolutni gospodar, polagala je sporo i nerado ali zato sigurno svoje ostarelo oružje, pred neumitnim imperativima vremena i novonastale političke situacije, koja se stvorila u prvoj polovini XVIII veka u odnosima turske imperije i njenih zapadnih protivnika. Osmanlijska sila doživela je nekoliko velikih poraza, pored toga što su se već nekih sto godina ranije pod zidovima Austro-Ugarske prestonice, definitivno, srušile sve njene velike nade o daljem uspešnom nadiraju na evropski zapad. Na taj način, stvorena su ona dva vrlo važna istorijska momenta koja su odigrala presudnu ulogu u odlučnom pomeranju kursa naše nacionalne umetnosti: Turska više nije neposredno tangirala naše prekosavske i prekodunavske oblasti, a zapadni naš

saveznik, Austro-Ugarska carevina, koja je to postala silom prilika, i baš zbog njih (Cesarovini su Srbi trebali kao vojska i graničari), darovala nam je prilično liberalne i dalekosežne privilegije, te je ovaj napačeni narod, vekovima nacionalno i verski ugnjetavan, mogao, konačno, malo da pridigne svoju umornu glavu: njegova umetnost, kojoj je poštovanje srednjovekovnog kanona bila krajnja nužda i potreba, jer je, na taj način, najveća nacionalna svetinja — hrišćanska pravoslavna vera — bila sačuvana, a ova je, za uzvrat, dala potrebnu čvrstinu nacionalno ugroženom narodu, takođe, je mogla da okrene svoj vekovima ukočeni pogled ka svetlijim zapadnim i istočnim horizontima. Tako su stvoreni oni neophodni istorijski i socijalni uslovi za, konačno, naše upoznavanje sa postulatima moderne, barokne umetnosti. U vreme kada je na Zapadu doživljavala svoju neizbežnu agoniju, ova umetnost dala je, istina sramežljivo i oprezno, prve osvežavajuće životne sokove anahroničnom telu naše nacionalne umetnosti.

Ali ovaj proces ozdravljenja vršio se kroz celu prvu polovinu XVIII veka vrlo sporo i nesigurno — prvi značajniji rezultati postignuti su tek nekoliko decenija docnije. Naravno, ovi prvi počeci, u nevelikom ruhu nove umetnosti, bili su najteži ali baš zato i najprivlač-

niji pa možda i najšarmantniji. Oni su nosili u sebi još uvek onaj prizvuk opore i naivne neposrednosti srednjovekovne ozbiljnosti, sjedinjene sa prvim nevestim pokušajima krijumčarenja baroknih formulacija, na jedan tako šarmantno nespretan i privlačan način, koji je morao da oduševi. Cela prva polovina i dobar deo druge polovine XVIII veka — čiji su pojedini eksponati ovde prezentirani — puna je ovih divnih primera koji pokazuju koliko je narodni umetnik, tzv. zografr sramežljivo i nevesto manipuliso sa ovim prvim elementima nove umetnosti. Zadržavajući još uvek si metričnost i suvu šematičnost u tretmanu forme, naročito ljudske figure, on se usudio da prokrijumčari po koji barokni akord prvo samo u nekim partijama ornamentacije, zatim arhitektonskog pozadja, a tek potom u pojedinom slobodnijem pokretu ili stavu ljudske figure. Naposljetku, ostala mu je još jedna šansa u življavanju svoje tako često povišene slikarske temperature. Ako je formalno, tradicionalne srednjovekovne kanone još uvek morao da uvažava, raznovrsne, kolorističke senzacije stajale su mu široko i slobodno na raspoloženju. U primamljivom odnosu boje i njenim još nenastućenim ritmovima našao je ovaj, u većini slučajeva primitivni, umetnik najveću kompenzaciju za svoje poslušno robovanje ikonografskim

i stilskim zakonima tradicije. I zaista, pokaskad, kolorit je na ovim strogo religioznim i serioznim kompozicijama bio raspoređen u tako insolentnom i neočekivanom odnosu, da gledalac, uzimajući u obzir vreme i epohu postanka ostaje istinski impresioniran, gotovo očinjen. Boja pojedinih ovih ikona pored toga imala je tako punu materijalnu vrednost i svoju elementarnu egzistenciju da se na mahove čoveku činilo kao da su naši dobri poznanici sfovista, kojima se mi danas tako nepodeljeno divimo, pre puna dva veka, nekim čudom, u kralj paletu nekom od ovih ozbiljnih, pobožnih zografa.

Na našem tlu jačeg i trajnijeg korena, barok je počeo da sve odlučnije baca svoj pogled za Zapadu, naročito prema Beču, Minhenu i Veneciji. Ali onaj prvi impuls, onu prvu nesigurnu i sramežljivo ubrizganu baroknu injekciju naš sterilizovan i umrtvljen umetnički organizam, primio je, izgleda, sa sasvim suprotnog kraja sveta, sa Istoka. Rusija Petra Velikog vraćala nam je konačno onaj dug koji joj je srpska srednjovekovna umetnost, pre puna tri veka, tako širogrudo pozajmila.

No, pored svega naša umetnost prve polovine XVIII veka, izgledalo je, kao da je uvek pažljivo osluškivala prorokanske Velsove reči — stvarnost je za nju zaista odavno bila srušena ali je ona produžavala svoj život pod primamljivim okriljem prošlosti — izražena u navodno zapadnom poreklu naše barokne umetnosti, sve do onog momenta kad će stvarna legenda roditi novu, svetliju stvarnost.

kopija iz krušedola

XVIII v.

vladimir milarić

10-74148359 W
pesma i svet

(nastavak sa 1 strane)

ge činjenice, od kojih ona statistička govori nedvojbeno sigurno: broj čitalaca poezije u svetu je izvanredno malen. Kada se od ukupnog broja čitalaca poezije odbiju oni koji čitaju po dužnosti ili po nužnosti, broj njenih stvarnih čitalaca pokazao bi se odista kao kamerni. Suprotno tome, broj čitalaca uopšte raste. Dva su osnovna razloga tome: 1. ritam vremena, 2. odsustvo umetničkog vaspijanja. Zabavnoj literaturi ove dve komponente idu u prilog, poeziji na uštrb. Između poezije i sveta postoje izgovore primitivizam čitalačke prijemljivosti, mrtvilo poetskih senzibiliteta. Prečesto društveno-političke aktivnosti apsorbuju vreme koje nisu utrosili veliki zabitvi profesionalnog posta.

Putevi govora poezije su zatvoreni; njen prodor u svet sad remete određene okolnosti, kao što su ih u izvesnim vremenima pomagale. Put pesmi do sveta brane mnoge okolnosti: otuđenje od izvornog pesničkog govora na račun estetskih i istorijskih klasifikacija u školi, administrativni postupci u bibliotekama, neinventivnost u aranžmanima poezije u raznolikim oblicima davanja poezije publici, stidljivost u umetničkom vaspijanju, teoriško estetsko svođenje na priredbama ove vrste i nedostatak izvornog pesničkog govora u njima, odbiri poezije iz kojih stoji nekada momenti ne uvek umetničke prirode što stvara nepoverenje u časopise i kriterija, pomanjajući poetskih odbira uopšte i tako slično.

Prikazivanje poetskih dela je izgubilo orijentaciju, ono je bez komunikativne sugestivnosti. Ono u većini pokazuje nemoć u uspostavljanju kontakta između dela i čitaoca. Esezistika se sve više ispoljava kao kreacija koja se jedino potsticajno vezuje za delo o kome govori. Prikazi i komentari teško uspostavljaju kontakte jer ne mogu da nadu o d n o s prema kome treba da uspostave sponu između dela i publike. Njihova je namena da potsticajno deluju, inače im je postredstvo izlišno.

Na raznolikim književnim priredbama ostvaruju se kontakti između pisca i publike, ali razgovori vrlo često više obuhvataju književne senzacionalnosti dana, nego obuhvata određeniog dela.

Delo je moguće približiti publici neposrednijim putevima: postredstva se moraju podrediti činioćima zbog kojih postoje: otkrivanju veza između određenog dela i publike, a ne na estetskim srstavanjima koja počivaju na publici nepoznatim delima. Priredbe takve vrste zabejavaju temeljitije pripreme i invenciju, pa zbog toga često zataje. Poetskim okolnostima pretpostavljaju se okolnosti druge vrste, koje mogu imati pozitivnih rezultata kad počivaju na publici poznatim delima; takvim putevima davanja poezije ne otvaraju se prva, glavna vrata za dejstvo peunetičkog govora. Adamovičeva zbirka pesničenja najdražih pesama sa odnaka govovima zašto su takve, Pavletičeva knjiga «Kako su stvarali knji-

ževnici, pa Tomičičeve putopise književne reminiscence znače za distancu pesma — svet znatno više od mnogobrojnih estetskih srstavanja, naravno na liniji neposrednih kontakata. Takvih je knjiga veoma malo kad nas, a njihov je posticajni agens za čitanje dela značajan.

Eksperimentat Bode Markovića otvara vrata novim mogućnostima komunikativnosti poezije. On je dao ključ za jednu značajnu mogućnost postredstva na distanci čitalac — pesma. Doneo je medij, situaciju pesme. Umesto estetskih komentara, pantomimom i životom dramskorečju pomogao je izražaj potezstnog, izražaj poetske sinteze pomogao scenskom situacijom. Vizije poetske transformacije za slušaoca njegove dramatičizovane poetske pretpostavke ostvaruju se u jednom sugestivno delujućem mediju i atmosferi doživljaja pesnikova. Put poezije do čoveka beleži jednu evidentnu mogućnost, novim okolnim sredstvima ostvaruje se punoća poetske prijemljivosti slušaoca poezije. No poezija ostaje kamerna muzika u svom odnosu prema drugim glasovima života; putevi njenog intenzivnijeg delovanja ne označavaju istovremeno njen masovni prodor u svet. Tek jedna njena, preko čitalaca dospela u život, u preobražaju svoga glasa, nosi svoj društveni glas i obeležava svoj društveni značaj.

Dehumanizaciju sveta, čini se, pratio otuđenje čoveka od pesme.

U nemogućnosti da svet humanizuje, pesma je u mogućnosti da bui u stanju da budu u dostubu sa njenim govorom.

Njena masovna dejstva su vremeniski nesaglediva, ona ostaju močanosti društvenih oblika života, ali u životu sukobu sa pesničke poruke mogu da označavaju beg od određene stvarnosti, im rasprostriranje u širinu nemogućuju.

Za maleni broj čitalaca poezije, arbitri moraju tražiti nove komunikacije; neophodno je prestano nastojanje da se obogaćuje slab njeni privrženika jer je mogućna deformacija njezina odnosa prema svetu, — mogućno je sve veće otuđenje čoveka od nje. Njena iskrivljenja, ali ogledala sveta neće da nestanu, ali njihov potpuno otuđenje od čoveka u smislu živog komuniciranja sa njim, istovremeno njeno otuđenje od humanosti. Individualistička radost jedne konstruktivističke igre koja nema ni posmatrača, a kamoli saučesnika, — pretaže da bude čovekova radost.

U nemogućnosti da svet humanizuje, pesma je u mogućnosti da bui u stanju da budu u dostubu sa njenim govorom.

Njena masovna dejstva su vremeniski nesaglediva, ona ostaju močanosti društvenih oblika života, ali u životu sukobu sa pesničke poruke mogu da označavaju beg od određene stvarnosti, im rasprostriranje u širinu nemogućuju.

Za maleni broj čitalaca poezije, arbitri moraju tražiti nove komunikacije; neophodno je prestano nastojanje da se obogaćuje slab njeni privrženika jer je mogućna deformacija njezina odnosa prema svetu, — mogućno je sve veće otuđenje čoveka od nje. Njena iskrivljenja, ali ogledala sveta neće da nestanu, ali njihov potpuno otuđenje od čoveka u smislu živog komuniciranja sa njim, istovremeno njeno otuđenje od humanosti. Individualistička radost jedne konstruktivističke igre koja nema ni posmatrača, a kamoli saučesnika, — pretaže da bude čovekova radost.